

دانشگاه تربیت معلم
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه

جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد جغرافیا
(گرایش برنامه ریزی روستایی)

عنوان

بررسی روند توسعه روستاهای پیرامون مراکز بزرگ شهری
مورد مطالعه: دهستان وهن آباد (شهرستان رباط کریم)

استاد راهنما

دکتر حسن افراخته

استاد مشاور

دکتر اسماعیل چاوشی

پژوهشگر

صدیقه مهدوی نژاد

اسفند 1386

Tarbiat Moallem University

Literature Faculty

Geography Department

Thesis Title

**Investigation Development Process Of Rurals About Urban Big
Centers**

Vahn Abad In Robot Karim

Thesis Supervisor

Dr.H.Afrakhteh

By

Sedigheh Mahdavi Nejad

Feb 2008

چکیده

نظم فضایی - مکانی شهر و روستا حاصل رابطه منطقی است که در کنش و تعامل با یکدیگر وجود داشته است، یکی از پیامدهای نامطلوب سیاستهای توسعه ای کشور در سالهای اخیر، گسیختگی در ساختار فضایی و ناموزونی سلسله مراتب سکونتگاهی و وجود ارتباطهای غیرمنطقی سکونتگاههای کوچک با شهرهای بزرگ می باشد که آثار آن در عرصه ملی و منطقه ای مشاهده می شود. در منطقه مورد مطالعه، دهستان وهن آباد، شهرستان رباط کریم، مراکز روستایی، تحت تاثیر عملکرد شهر بزرگ با چنان شتابی تحول یافته اند که مجال کافی در توسعه درونی را نداشته اند و همواره از نظر کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، توسعه غیر متوازی را تجربه می نمایند؛ در نتیجه به مکانهایی تبدیل شده اند که نه ویژگیهای اصیل روستایی و نه ماهیت کامل شهری دارند. سهم بخشهای صنعت، خدمات و کشاورزی به ترتیب با 53/7، 32/1 و 11/2 درصد و معماری مساکن در دو شکل سنتی با ماهیت روستایی و شکل مدرن با ماهیت شهری، متناسب با کارکرد امروزی سکونتگاهها و خدمات روستایی این مطلب را نشان می دهد. داده ها و اطلاعات مورد نیاز از روشهای کتابخانه ای و مشاهدات میدانی و ارائه پرسشنامه استخراج شده است.

کلید واژه ها: روستا، وهن آباد، شهر بزرگ (تهران)، توسعه روستایی

ABSTRACT

The spatial-location arrangement between urban and rural has been derived from logical relationship and interaction among them, on of the unsatisfactory outcomes of the countries developments' policies in the recent years is a description in the spatial structure and an imbalance of the settlement hierarchical system and the existence of non-logical relationships between settlements and big cities, which has its own effects within the national and local permanents. In the studied region, Vahn Abad village, Robat Karim, rural centers under the effect of big city's revenue have changed fastly that have had no enough chance for internal development and always experience imbalance development as the view of physical, economic and social, finally they have converted to places that have no traditional rural specifications and no urban complete nature. The Share of industry, services and agriculture proved to be 53/7, 32/1 and 11/2 percent respectively and dwelling architecture in two traditional forms with rural's nature and modern form with urban's nature in agreement with present function of settlements and rural's services explain this subject. The data and information needed, have been extracted from library, and field observation method, and presentation questionnaire.

Keywords: Village, Vahn Abad, Big city(Tehran), Rural Development

فصل اول: کلیات پژوهش

- 1- بیان مسأله.....1
- 2- اهداف پژوهش.....2
- 3- سؤالات پژوهش.....3
- 4- فرضیات پژوهش.....3
- 5- ادبیات تحقیق.....3
- 6- روش تحقیق.....8
- 6-1 مطالعات کتابخانه ای.....8
- 6-2 مطالعات میدانی.....9
- 7- مشکلات پژوهش.....10

فصل دوم: چارچوب مفهومی و نظری

- مفاهیم، دیدگاهها، راهبردها

- 2-1 تعاریف، مفاهیم و اصطلاحات کلیدی.....12
- 2-1-1 شهر.....12
- 2-1-2 روستا.....13
- 2-1-3 دهستان.....14
- 2-1-4 مرکز دهستان.....15
- 2-1-5 توسعه.....15
- 2-1-6 توسعه روستایی.....17
- 2-2 راهبردهای توسعه روستایی.....18
- 2-2-1 روش بهبود.....19
- 2-2-2 شیوه دگرگون سازی.....21
- 2-2-2-1 طرح های اسکان.....22
- 2-2-2-2 اصلاحات ارضی.....22
- 2-2-3 استراتژی صنعتی نمودن روستاها.....23
- 2-2-4 راهبرد نیازهای اساسی.....24
- 2-2-5 راهبرد توسعه همه جانبه روستایی.....26
- 2-3 چارچوب نظری.....28
- 2-3-1 نظریه مکان مرکزی کریستالر.....28
- 2-3-2 نظریه قطب رشد.....28
- 2-3-3 نظریه مرکز پیرامون.....29
- 2-3-4 نظریه شهرهای زایا و انگلی.....30

- 31.....5-3-2 رویکرد کارکردهای شهری در توسعه روستایی (UFRD).....
- 32.....1-5-3-2 پیش فرضهای یوفرد در تحلیل نظام سکونتگاهی.....
- 36.....5-2 جمع بندی فصل دوم.....

فصل سوم: شناخت منطقه، ویژگیهای طبیعی و انسانی

- 40.....1-3 شناخت بستر طبیعی.....
- 40.....1-1-3 موقعیت جغرافیایی شهرستان رباط کریم.....
- 41.....2-1-3 موقعیت، حدود و وسعت دهستان وهن آباد.....
- 42.....3-1-3 توپوگرافی و اشکال ناهمواری.....
- 42.....1-3-1-3 ساختار زمین.....
- 42.....2-3-1-3 لرزه خیزی.....
- 43.....3-3-1-3 ناهمواریها.....
- 44.....4-1-3 ویژگیهای اقلیمی.....
- 45.....1-4-1-3 درجه حرارت و تغییرات گرما.....
- 46.....2-4-1-3 خصوصیات بارش.....
- 46.....3-4-1-3 بارندگی ماهیانه.....
- 47.....4-4-1-3 بارندگی فصلی.....
- 48.....5-4-1-3 روزهای یخبندان.....
- 49.....6-4-1-3 رطوبت نسبی.....
- 50.....7-4-1-3 بادهای محلی (شدت و جهت وزش).....
- 51.....5-1-3 منابع آب.....
- 51.....1-5-1-3 آبهای سطحی.....
- 52.....2-5-1-3 آبهای زیر زمینی.....
- 54.....6-1-3 خصوصیات خاکها.....
- 54.....1-6-1-3 اراضی دامنه ای.....
- 54.....2-6-1-3 اراضی یا دشتهای رسوبی و رودخانه.....
- 54.....7-1-3 پوشش گیاهی.....
- 55.....2-3 ویژگیهای اجتماعی.....
- 55.....1-2-3 پیشینه سکونت مردم و شکل گیری سکونتگاهها.....
- 57.....2-2-3 خصوصیات قومی، مذهبی، فرهنگی.....
- 58.....3-2-3 ویژگیهای جمعیتی.....
- 59.....1-3-2-3 نوسانات جمعیتی دهستان طی دوره های گذشته.....
- 70.....2-3-2-3 تراکم جمعیت.....
- 70.....1-2-3-2-3 تراکم نسبی یا ریاضی.....

- 71.....2-2-3-2-3 تراکم بیولوژیکی
- 72.....3-3-2-3 بعد خانوار
- 74.....4-3-2-3 نسبت جنسی
- 75.....5-3-2-3 ترکیب سنی جمعیت
- 76.....6-3-2-3 رشد طبیعی و رشد مطلق
- 78.....4-2-3 آموزش
- 81.....3-3-3 فعالیتهای اقتصادی محدوده مورد مطالعه
- 83.....1-3-3 اشتغال
- 85.....4-3-4 ویژگیهای کالبدی
- 85.....1-4-3 عوامل مؤثر بر ایجاد سکونتگاههای روستایی
- 85.....1-1-4-3 عوامل طبیعی
- 86.....2-1-4-3 عوامل فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی
- 88.....2-4-3 تعداد و توزیع فضایی سکونتگاهها
- 88.....3-4-3 تیپولوژی سکونتگاههای روستایی
- 89.....4-4-3 مسکن روستایی
- 91.....5-3-5 جمع بندی فصل سوم

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده های پژوهش

- 94.....1-4-1 مقدمه
- 94.....2-4-2 مطالعات جمعیتی
- 96.....1-2-4-2 نزدیکی به کانونهای شهری (پایتخت) تهران و اطراف
- 96.....2-2-4-2 ایجاد و استقرار واحدهای صنعتی کوچک (کارگاهی) و بهره مندی نیروهای بالقوه و بالفعل روستائی از فرصت اشتغال و فعالیت
- 98.....3-2-4-2 دسترسی آسان به تسهیلات، امکانات ارتباطی و برخورداری از خدمات مناسب
- 98.....4-2-4-2 سهولت جابجایی کالا و خدمات
- 99.....3-4-3 ساختار و عملکرد اقتصادی
- 101.....1-3-4-3 فعالیتهای کشاورزی
- 101.....1-1-3-4-1 زراعت
- 103.....2-1-3-4-2 باغداری
- 104.....3-1-3-4-3 دامداری و دامپروری
- 105.....4-1-3-4-3 طبقه بندی سکونتگاههای روستائی از نظر فعالیتهای کشاورزی
- 106.....5-1-3-4-3 توانمندبها و تنگناهای توسعه کشاورزی
- 108.....1-5-1-3-4-1 کاهش توان حمایتی اکوسیستمی
- 109.....2-5-1-3-4-2 وجود مشاغل خدماتی و صنعتی و فعالیتهای غیر کشاورزی در روستاها

110.....	3-5-1-3-4 عدم علاقه جوانان و نداشتن انگیزه جهت اشتغال در فعالیتهای کشاورزی
111.....	4-5-1-3-4 افزایش جمعیت به دنبال رشد طبیعی و مهاجرت به منطقه
113.....	2-3-4 فعالیتهای صنعتی (واحدهای کارگاهی)
115.....	3-3-4 فعالیتهای خدماتی
117.....	4-3-4 مطالعات کالبدی
118.....	1-4-3-4 مالکیت اراضی
118.....	2-4-3-4 کیفیت ابنیه
119.....	3-4-3-4 بافت معابر و شبکه گذرگاهی
121.....	4-4-3-4 مساکن روستایی
123.....	5-4-3-4 آرایش فضاهای درونی و بیرونی مساکن روستایی
124.....	6-4-3-4 زیرساختها و راههای ارتباطی دهستان
127.....	5-3-4 عملکرد خدمات عمومی و درجه بندی سکونتگاهها
131.....	6-3-4 جمع بندی فصل چهارم

فصل پنجم: آزمون فرضیه ها، نتیجه گیری و ارایه راهبردها

	1-5 مقدمه
136.....	2-5 آزمون فرضیه اول
137.....	3-5 آزمون فرضیه دوم
139.....	4-5 آزمون فرضیه سوم
140.....	5-5 ارایه راهبردها
143.....	فهرست منابع
147.....	پرسشنامه

فهرست جداول

عنوان

- جدول شماره (1) خلاصه اطلاعات مراحل مختلف الگوی نظری یوفرد..... 35
- جدول شماره (2) تقسیمات جغرافیایی شهرستان رباط کریم 41
- جدول شماره (3) آمار دما (درجه حرارت) میانگین 20 ساله (2000-1981) دهستان وهن آباد..... 45
- جدول شماره (4) میزان بارندگی در فصول سال در بخش مرکزی رباط کریم..... 47
- جدول شماره (5) میانگین بارش ماههای سال طی 20 ساله از 2000 - 1981 48
- جدول شماره (6) تعداد روزهای یخبندان سال در دهستان وهن آباد..... 48
- جدول شماره (7) میزان رطوبت نسبی در دهستان وهن آباد در دوره 20 ساله 2000-1981..... 49
- جدول شماره (8) تعداد چاه های آب مورد بهره برداری در دهستان وهن آباد به تفکیک روستا..... 52
- جدول شماره (9) تعداد و میزان رشد جمعیت دهستان وهن آباد به تفکیک روستاها از سال 65 تا 85..... 60
- جدول شماره (10) طبقه بندی جمعیت روستاهای دهستان وهن آباد در سال 1365..... 63
- جدول شماره (11) طبقه بندی جمعیت روستاهای دهستان وهن آباد در سال 1370..... 63
- جدول شماره (12) طبقه بندی جمعیت روستاهای دهستان وهن آباد در سال 1375..... 66
- جدول شماره (13) طبقه بندی جمعیت روستاهای دهستان وهن آباد در سال 1385..... 66
- جدول شماره (14) اراضی زیر کشت دهستان به تفکیک روستاها..... 72
- جدول شماره (15) بعد خانوار روستاهای دهستان وهن آباد در دوره های زمانی 65، 70، 75 و 81..... 73
- جدول شماره (16) مقایسه درصد باسوادی دهستان با نقاط روستایی شهرستان رباط کریم و استان 1385..... 79
- جدول شماره (17) توزیع سواد در دهستان وهن آباد به تفکیک روستاها سال 85..... 80
- جدول شماره (18) شاغلین روستاهای نمونه دهستان به تفکیک بخشهای عمده اقتصادی..... 100
- جدول شماره (19) اراضی قابل کشت روستاهای دهستان وهن آباد و سرانه اراضی زراعی بر حسب تعداد خانوار سال 86..... 103
- جدول شماره (20) پراکنش باغها در سطح دهستان وهن آباد در سال 1386..... 104
- جدول شماره (21) جدول پراکنش تعداد دام روستاهای دهستان وهن آباد در سال 86..... 105
- جدول شماره (22) طبقه بندی روستاها از نظر فعالیت بخش کشاورزی در سال 86..... 106
- جدول شماره (23) گروههای عمده خدماتی دهستان وهن آباد 116
- جدول شماره (24) بررسی وضعیت ارتباطی روستاهای دهستان..... 120
- جدول شماره (25) راهها (مسیرها) و طول آنها در دهستان وهن آباد..... 126
- جدول شماره (26) وضعیت خدمات موجود در دهستان وهن آباد به تفکیک روستاها..... 128

فهرست نمودارها

عنوان

- 46.....نمودار شماره (1) میانگین دمای بیست ساله (1981-2000) دهستان وهن آباد.....
- 47.....نمودار شماره (2) میزان بارندگی در فصول سال در بخش مرکزی رباط کریم.....
- 49.....نمودار شماره (3) تعداد روزهای یخبندان سال در دهستان وهن آباد.....
- 53.....نمودار شماره (4) تعداد چاههای آب مورد بهره برداری در دهستان وهن آباد.....
- 69.....نمودار شماره (5) نمودار شماره (5) مقایسه جمعیت شهری و روستایی شهرستان رباط کریم با استان تهران 1385.....
- 74.....نمودار شماره (6) مقایسه میزان جمعیت مردان و زنان دهستان وهن آباد سال 1386.....
- 76.....نمودار شماره (7) درصد جمعیت دهستان برحسب گروههای سنی سال 1381.....
- 79.....نمودار شماره (8) مقایسه درصد باسوادان دهستان با مناطق روستایی شهرستان رباط کریم و استان 1385.....
- 95.....نمودار شماره (9) رشد جمعیت دهستان وهن آباد در طول سالهای 85-1365.....
- 100.....نمودار شماره (10) مقایسه درصد شاغلان دهستان وهن آباد در سال 1386.....

فهرست نقشه ها

عنوان

- نقشه شماره (1) موقعیت دهستان وهن آباد در شهرستان رباط کریم سال 1385.....39
- نقشه شماره (2) جمعیت به تفکیک نقاط جمعیتی سال 1365.....61
- نقشه شماره (3) جمعیت سال 1370 و میزان رشد آن در دوره زمانی 70 – 1365.....62
- نقشه شماره (4) جمعیت سال 1375 و میزان رشد آن در دوره زمانی 75 – 1370.....64
- نقشه شماره (5) جمعیت سال 1385 و میزان رشد آن در دوره زمانی 85 – 1385.....65
- نقشه شماره (6) خطوط ارتباطی دهستان وهن آباد سال 1385.....125

روستاها اهمیت خاصی در توسعه یک کشور دارند و به عنوان بخش مولد و تأمین کننده مواد غذایی و تولید کننده مواد اولیه بسیاری از صنایع و صادر کننده نیروی انسانی بخش های تولیدی یک کشور محسوب می شوند، روستاها واحد بنیانی تولید در نظام اقتصاد ملی می باشند و بخش قابل توجهی از جمعیت کشورها بخصوص کشورهای در حال توسعه را تشکیل می دهند.

زندگی روستایی، در ذات خود به عنوان عامل توانا در سازماندهی نواحی نمی تواند نقشی ایفا نماید، مگر آنکه با شهر در رابطه باشد و همین روستا وقتی شخصیت جغرافیایی می یابد که تولیدات کشاورزی آن در رابطه با شهر مورد معامله و بازرگانی قرار بگیرد. (فرید، 1368: 444)

در طول دهه های گذشته روستاها بدلیل داشتن مسایل و مشکلات حاد در زمینه توسعه از وضعیت متزلزلی برخوردارند و عدم توجه به روستاها در استراتژیها و برنامه های ملی، خطرات جدی بر سر راه برنامه کلان خواهد گذاشت.

این پژوهش که مشتمل بر 5 فصل می باشد، روند توسعه دهستان وهن آباد با توجه به نزدیکی آن به مادرشهر تهران را مورد بررسی و پژوهش قرار می دهد.

فصل اول کلیات تحقیق را در بر می گیرد و شامل طرح و بیان مسأله ، اهداف تحقیق، ضرورت تحقیق ، فرضیات تحقیق، پیشینه تحقیق و غیره می باشد.

فصل دوم به مبانی نظری و تئوریک پژوهش پرداخته و راهبردهای توسعه روستایی را مورد بررسی و تحلیل قرار می دهد.

فصل سوم به شناخت و معرفی محدوده ی مورد مطالعه می پردازد . بخش اول به شناخت زیر ساخت های محیطی جغرافیای طبیعی و عوامل مؤثر در شکل گیری سکونتگاههای روستایی پرداخته و در بخش دوم ویژگی های انسانی و جمعیتی محدوده ی مورد مطالعه قرار گرفته است.

فصل چهارم به تجزیه و تحلیل داده های پژوهش می پردازد.

فصل پنجم، جمع بندی تحقیق و آزمون فرضیات و ارائه راهبردها را در برمی گیرد.

واضح است که فضای محدود این دانشنامه درسی، امکان بررسی تمام مسایل مربوطه را نداشته است و این مهم نیازمند توان، وقت و شرایط دیگری می باشد و نگارنده هر گونه انتقاد و یادآوری نارساییها از جانب صاحب نظران را خواهد پذیرفت و امید است که زمینه های بررسی نشده را دیگران تکمیل نمایند.

1- بیان مسأله

سیر تاریخی تکوین روستاهای کشور بیانگر این موضوع است که سکونتگاههای روستایی کشور به عنوان هسته های کوچکی از تجمع انسانی در محیطهایی که امکانات طبیعی مساعد فراهم بوده است، شکل گرفته اند. این فضاها با توجه به محدود بودن نیازمندیها و تأمین آن به شکل بهره برداری از اراضی کشاورزی و منابع طبیعی، با محیط پیرامون خود کمترین ارتباط را داشته اند و عمدتاً به شکل عرصه های خود کفا از نظر اجتماعی - اقتصادی عمل می نموده اند و توسعه روستایی اغلب متأثر از نیروهای درونی و رشد جمعیت بوده است. با تحول ساختار اجتماعی - اقتصادی، برقراری حکومت متمرکز و عمده شدن درآمد نفت در اقتصاد ایران، روستا و بویژه روستاهای حواشی شهرهای بزرگ، روند توسعه خود را مدیون تحولات مراکز شهری شده اند و روابط متقابل و پیوند میان آنها و شهرها به طور گسترده ای به عنوان عامل اصلی در فرایند تغییرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی شناخته شده است.

از نظر علمی نیز شهر محرک و مشوق توسعه ناحیه و روستاهای حوزه نفوذ خود است، اما عملکرد شهرهای کشور ما تحت تأثیر حکومت متمرکز، نیروهای بیرونی و افزایش درآمد نفت اثرات خاصی روی روستاهای پیرامونی بر جای گذاشته است. بدین معنی که رشد شتابان شهرها بویژه شهرهای بزرگ، به سرعت روستاهای پیرامون را در خود ادغام، جذب و هضم نموده است. در این فرایند، نقش شهرهای ناحیه ای از نظر عملکردها و روابط متقابل با حوزه های پیرامونی، از هم گسیخت، شکاف بین متروپلها و شهرهای متوسط و کوچک در کشور ظاهر شد. بازتاب این تحولات ابتدا در قطبهای اصلی جمعیت و فعالیت و بعداً در شکل توسعه نیافتگی منطقه ای و ناپایداری توسعه محلی در بسیاری از استانهای کشور، نظام سکونت، کار و به طور کلی شبکه سکونتگاههای شهری را با مشکلات عدیده ای مواجه ساخت که بیکاری، مهاجرت بی

رویه، کمبود مسکن، مسکن نامناسب و فقر خدمات پایه ای در روستاها، نمونه پیامدهای بارز آن است. نظام ارتباط شهر و حوزه نفوذ که از آغاز دوره پهلوی رو به کاستن نهاده بود، در اواخر این دوره، دچار گسیختگی نسبی شد و این روند، بعد از انقلاب اسلامی ادامه یافت و در مراحل حتی تشدید گردید.

شهر تهران نیز از این مناسبات مستثنی نمی باشد و البته پیامدهای عمیقی بر نواحی روستائی پیرامون بر جای گذاشته است. مراکز روستائی تحت تأثیر عملکرد شهر با چنان شتابی تحول یافته اند که مجال هر گونه رویه عادی را از دست داده اند و همواره از نظر کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، توسعه غیر متوازی را تجربه می نمایند.

در این راستا کوشش می شود روند توسعه روستاهای پیرامون کلانشهر ملی تهران با تکیه بر دهستان وهن آباد (شهرستان رباط کریم) مورد مطالعه قرار گرفته و عوامل و پیامدهای چنین توسعه ای مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

2- اهداف پژوهش

1- بررسی روند توسعه روستاهای پیرامون مراکز بزرگ شهری، عوامل و پیامدهای آن

2- تبیین نقش و عملکرد شهر تهران در توسعه روستاهای پیرامونی

3- بررسی جایگاه شهر در فرایند توسعه روستائی

3- سؤالات پژوهش

بر اساس طرح مسأله و موضوع پژوهش، سؤالات اساسی تحقیق حاضر عبارتند از:

1- گسترش روستاهای پیرامون مراکز بزرگ شهری چه روندی را طی کرده است؟

2- عوامل مهم مؤثر در توسعه اینگونه روستاها کدامند؟

3- توسعه روستاهای پیرامون شهرهای بزرگ چه پیامدهای محیطی، کالبدی، اقتصادی و اجتماعی در

پی داشته است؟

4- فرضیات پژوهش

1- روستاهای پیرامون شهری تحت تأثیر تحولات شهر مرکزی با سرعت زیادی گسترش یافته اند.

2- روستاهای پیرامون شهرهای بزرگ، فرصت کافی در توسعه درونی نداشته اند، در نتیجه به مکانهایی تبدیل

شده اند که نه ویژگیهای کامل روستایی و نه مشخصه کامل شهری دارند.

3- توسعه روستاهای پیرامون مراکز شهری به مشکلات کالبدی، اقتصادی و اجتماعی انجامیده است.

5- ادبیات تحقیق

دگرگونیهای حاصله در نواحی روستائی اطراف شهرها، در اثر گسترش روابط شهر و روستا، موضوع

مطالعات مختلفی بوده که هر یک از زاویه ای معین به آن پرداخته اند:

در این راستا رهنمائی در مطالعه خود به بررسی روند گسترش شهر تهران پرداخته و ضمن بررسی

نقش عوامل جغرافیائی در این زمینه، اثرات توسعه این شهر بر نواحی جغرافیائی اطراف را مورد مطالعه قرار

داده است. وی این اثرات را در سه بخش اثرات تهران بر روند شهرنشینی در نواحی پیرامونی، اثرات تهران بر تحولات فیزیکی و کالبدی نواحی روستائی و اثرات زیست محیطی و جغرافیائی تهران بر نواحی پیرامونی بررسی کرده است. در این مقاله، ایجاد شهرهای جدید از طریق تبدیل و ادغام روستاها در شهر، گسترش و متورم شدن جمعیتی شهرهای قدیم و جدید بعنوان اثرات این روند بر شهرنشینی، تغییرات فیزیکی روستاهای اطراف از لحاظ فرم و کارکرد مساکن، ایجاد سکونتگاههای جدید شهری و روستائی، افزایش شدید جمعیت روستاهای موجود و گسترش راههای ارتباطی، بعنوان پیامدهای زیست محیطی مورد بررسی قرار گرفته است. (رهنمایی، 1369: 53-24)

نظریان در مطالعه ای به روند توسعه و گسترش فیزیکی شهر تهران در دوره های مختلف از عهد ناصری تا زمان حاضر پرداخته و در این راستا ضمن تعیین روستاهائی که در هر دوره در شهر تهران ادغام شده اند، روند شکل گیری و گسترش شهرکهای اقماری در قلمرو شهر تهران و اطراف آن را با ذکر تحولات جمعیتی مورد بررسی قرار داده است. (نظریان، 1370: 139-97)

علاوه بر این رفیعیان نیز در مطالعه خود به بررسی روابط و اثرات مادرشهر تهران بر مناطق اقماری (مورد: شهریار) پرداخته است. وی با بررسی سفرهای روزانه، انگیزه های سفر، انواع و نسبت سفرهای روزانه را به ترتیب و عمدتاً شامل سفرهای اشتغال 35/62 درصد، امور بهداشتی-درمانی 13/7 درصد، دیدار با فامیل 13/24 درصد، امورتجاری 11/42 درصد، آموزشی 11/5 درصد، امورتفریحی 6/85 درصد، اداری 6/39 درصد و فرهنگی 2/28 درصد تفکیک کرده است. وی در ادامه، وابستگی به محرکهای بیرونی به جای محرکهای پویا و درونی در زمینه اشتغال و درآمد، ورود فرهنگ مخرب شهری، تنزل روحیه تعاون، ظهور

ساختارهای بی هویت و بدون معنی و از هم پاشیدگی بافت و ساختار درونی روستاها را بعنوان مهمترین اثرات تهران بر نواحی اطراف ذکر کرده است. (رفعیان، 1370: 177-155)

توکلی نیا نیز به بررسی رشد و توسعه تهران و تأثیرات آن در تغییر شکل نواحی روستایی پیرامون (داراباد و کاشانک) و به تشریح زمینه های اصلی گسترش بی رویه تهران، ناشی از برنامه ریزیهای غلط در طول برنامه های عمرانی و وضع قوانین و مقررات و سیاستهای تمرکز پرداخته است.

او به مشکلات این روستاها که ناشی از عدم آمادگی شهرداری برای ارائه خدمات می باشد، اشاره می نماید و آلودگی آبهای سطحی و زیرزمینی و فقدان شبکه مناسب فاضلاب در سراسر شهر تهران بخصوص نواحی کوهستانی، آلودگی خاک از طریق نوع زباله و آبهای زیرزمینی و سطحی، مشکلات رفت و آمد و حمل و نقل در سطح شهر و در نواحی کوهستانی بخصوص در فصل زمستان را از پیامدهای رشد و توسعه روستاها می داند و چنین نتیجه می گیرد که خلق نقاط جدید سکونتی، تحت تأثیر تمرکز و توسعه تهران، نتیجه مطلوبی به بار نیاورده و تنها موجب تغییر سریع چهره روستاهای اطراف و تمرکز جمعیت بدون در نظر گرفتن امکانات خدماتی و بروز مشکلات آب و برق و تلفن و آلودگی و سرانجام انهدام شهر تهران می شود. (توکلی نیا، 71-1370: 223 و 224)

همچنین محسن شهاب تالی در پایان نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی تحولات ساختاری و روابط مکانی - فضائی روستاهای پیرامون شهر تهران مورد: آبادیهای دهستان قائم آباد (شهرستان شهریار) می پردازد و به این نتیجه می رسد که مناسبات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی بین مادرشهر تهران و روستاهای پیرامونی در دگرگونی و تحول چشم اندازها به عنوان عامل بسیار قوی مؤثر بوده است. به طوری که سیطره

فزاینده شهر تهران موجب تغییر و تحول در چشم اندازهای طبیعی و انسانی مناطق پیرامونی خود شده است. بر این اساس ساختار و کارکرد روستاهای پیرامونی دستخوش تحول گردیده است.

در بررسی اوسکونتگاههای روستایی پیرامون تهران از ضوابط محیطی و موضعی خاصی پیروی می کند که از یک طرف با مکان جغرافیایی آنها و از طرف دیگر با نیروی کشش ناشی از تهران و یا کرج در ارتباط است. منطقه شهریار با توجه به موقعیت جغرافیایی و در نتیجه تشدید روابط میان تهران و کرج، تغییر و تحولات همه جانبه ای را شاهد بوده است. (شهاب تالی، 74-1373: 218)

علاوه بر این، فنی به مطالعه نقش شهرهای رامهرمز، شادگان و شوش در توسعه روستاهای مجاور (خوزستان) می پردازد و به نتایج زیر دست می یابد:

- بین نقاط و کانونهای شهری و روستائی منطقه خوزستان، بدون در نظر گرفتن مادرشهر اهواز، ارتباط و همگونی شبکه ای برقرار است. بعبارت دیگر در شبکه شهری روستایی منطقه، سکونتگاهها از حیث اداری، جمعیتی و کارکردی دارای ارتباط و تعاملات سلسله مراتبی و نظم فضائی هستند.

- شهرهای کوچک در منطقه مورد مطالعه می توانند به توزیع ارائه کارکردهای اقتصادی (خدماتی، کشاورزی و صنعتی) متناسب با ساختارهای شهری و جمعیتی خود اقدام کنند و لذا در بهبود و توسعه کل منطقه از یک طرف و حوزه نفوذ روستائی خود از طرف دیگر تأثیرگذار باشند.

- شهرهای کوچک می توانند در جذب و اسکان سرریز جمعیتی و خنثی نمودن جریانهای منفی مهاجرت به و شهر سر آسیاب ملارد می پردازد و در یک جمع بندی کلی به این نتیجه می رسد که تحت تأثیر رشد و توسعه تهران، همواره از سهم بخش کشاورزی در محدوده مورد مطالعه کاسته شده و دو بخش صنعت و خدمات روند صعودی داشته اند. این امر می تواند نتیجه تغییر کاربری زمینهای کشاورزی و باغات به امر

مسکن و ساخت و ساز و توسعه فیزیکی شهر بوده باشد و با توجه به مهاجرپذیری منطقه، این روند کماکان ادامه خواهد یافت. (آگاه پور، 1378: 194-79)

در این زمینه رضوانی نیز به تحلیل الگوهای روابط و مناسبات شهروروستا به شکل جریانهای جمعیت، کالا، سرمایه، عقاید، اطلاعات، نوآوری و به طبقه بندی الگوهای عملکردی روابط شهر و روستا پرداخته و به پیامدهای منفی حاصل از این روابط در زمینه تخریب محیط زیست، تخریب چشم انداز، تبدیل و تغییر کاربری اراضی کشاورزی و دامی، بروز ناهنجاریهای اجتماعی و فرهنگی و ایجاد تباینات کالبدی نواحی روستائی جنوب شرق، جنوب، غرب و شمال تهران اشاره می کند. (رضوانی، 1381: 94-81)

همچنین در این راستا، افراخته به ارزیابی نقش شهرهای سیستم بلوچستان در توسعه ناحیه ای پرداخته است، بررسی نشان می دهد که بین گسترش مرکز شهری استان و ایجاد موقعیتهای اقتصادی مطلوب تر، رابطه مثبتی وجود دارد. گسترش مرکز شهری، ماندگاری جمعیت حوزه نفوذ روستائی را افزایش داده و دسترسی مردم به خدمات اساسی را به طور نسبی بهبود بخشیده است. گسترش مرکز شهری به عقلانی کردن نسبی تفاوتهای زندگی شهری و روستائی از دیگر نتایج توسعه مراکز شهری بوده است، بنابراین شهرهای استان به رغم نارسائیهای اساسی، نقش سازمان دهنده توسعه ناحیه ای را به عهده دارند. (افراخته، 1383: 115-

103)

بطور کلی گسترش شهر و شهرنشینی در ایران و بویژه شهر تهران و دگرگونیهای حاصل از آن از جمله در زمینه روابط شهر و روستا، متفاوت با معیارهای رایج گذشته رشد یافته است و تحولات جهانی از جمله پدیده جهانی شدن نیز نقش تعیین کننده ای در این زمینه داشته و خواهد داشت.